

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ РІЗНИХ ТИПІВ

Дьолог О. С.

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця*

пр. Науки, 9-А, Харків, Україна

orcid.org/0000-0002-9305-2453

Olha.Doloh@hneu.net

Ключові слова:

*запозичення, англіцизм,
лексика, соціолінгвістична
ситуація, мовна спільнота,
інтерференція, мовний вплив.*

Запозичення іншомовної лексики виникає внаслідок мовних контактів і є звичайним явищем для будь-якої мови. Процес запозичення в українську мову англійських лексем останні десятиліття проходить досить активно. Стаття присвячена особливостям взаємодії між англійською та українською мовами. Стаття досліджує особливі риси впливу англійської мови на українську в трьох різних ситуаціях: 1) англійський вплив на українську мову впродовж радянського періоду; 2) сучасна (упродовж останніх десятиліть) інтенсифікація контактів; 3) стан української мови в іммігрантській спільноті США й Канади за умови взаємодії мов. Зазначено, що англіцизми потрапляють в український лексикон досить пізно порівняно із запозиченнями з інших мов (запозичення з тюркських мов, із німецької, французької тощо). З кінця ХХ століття й дотепер англійська мова дає найбільшу кількість запозичень в українську лексику. Англіцизми, що ввійшли в українську мову в цей період, охоплюють різні семантичні групи: комп'ютерна техніка й технології, економіка, сфера культури, суспільно-політичне життя, науково-технічна сфера, спорт, транспорт, одяг, продукти харчування. У статті зазначено, що більшість англійських запозичень є іменниками. Проте англіцизми в українській мові активно включаються в словотворчі процеси й утворюють інші частини мови (наведено приклади утворених так прикметників і дієслів). На лексичному рівні взаємодія з англійською мовою проявляється не лише в запозиченні нових слів. Досліджуються випадки зміни лексичного значення деяких уже наявних в українській мові слів. Простежуються особливості взаємодії української й англійської мов у мовленні українських емігрантів США та Канади. Англо-український мовний контакт, який відбувався протягом ХХ століття в середовищі української еміграції США та Канади, мав інший характер. Його головна відмінність полягає в наявності інтерференції на всіх мовних рівнях, а не лише на лексичному. Але лексична інтерференція й при цьому типі взаємодії залишається провідною, хоча її характер змінюється. Доведено, що характер мовного контакту визначається двома головними позамовними чинниками: 1) розташуванням мовних спільнот, що взаємодіють; 2) соціолінгвістичними умовами контакту (ідеологічні настанови спільноти, розвиток суспільних інститутів).

PECULIARITIES OF DIFFERENT TYPES ENGLISH-UKRAINIAN LANGUAGE INTERACTIVITY

Doloh O. S.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Studies and Language Training of Foreign Citizens
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
Nauky ave., 9-A, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9305-2453
Olha.Doloh@hneu.net*

Key words: *borrowing, Anglicism, vocabulary, sociolinguistic situation, language community, interference, linguistic influence.*

Borrowings from foreign language vocabulary exist because of contact between languages and it is characteristic for all languages. The process of borrowing English lexemes in Ukrainian language in last decade is going very actively. This article is about specifics of interactions of English and Ukrainian languages. The article investigates specific characteristics of the English influence on Ukrainian in three different situations: 1) English borrowings in Ukrainian during soviet time; 2) modern (last decades) intensification of the contact; 3) the case of the Ukrainian in immigrant community USA and Canada and localization of languages in contact. Also is mentioned, that borrowings from English are incorporated in Ukrainian lexicon later than borrowings from another languages (turkic, Dutch, French, etc.) From the end of XX century up till today English language is giving the main part of borrowings to Ukrainian vocabulary. Anglicisms, which are incorporated in Ukrainian language in this period, are from different semantic groups: computer technologies, economics, culture, socio-political life, science, technology, sport, transport, clothes, and food. Also in this article is mentioned, that the main part of English borrowings are nouns. But anglicisms in Ukrainian language are actively incorporated in word formation and generates another parts of speech (there are examples of generates this way of verbs and adjectives). On the lexical level interaction with English is manifested not only by the borrowings of new words. In this article is also studied changes of meanings of words in Ukrainian language. Also is traced specifics of interaction of Ukrainian and English in speeches of Ukrainian emigrants in USA and Canada. English-Ukrainian language contact, which was in XX century in society of Ukrainian emigrants in USA and Canada had another formation. The main difference is integration on all language levels, not only on lexical one. But lexical interference with this type of interaction is the most important, but its formation is changed. In this article is also proven, that formation of languages contact is defined by 2 main not languages significations: 1) the location of language communities which are interacting 2) sociolinguistic situation of contact (ideology of community, development of public institutes).

Постановка проблеми. Запозичення іншомовної лексики виникає внаслідок мовних контактів і є звичайним явищем для будь-якої мови, оскільки, як відомо, існує два шляхи формування та поповнення лексичного складу: 1) у процесі природного історичного розвитку національної мови; 2) запозичення слів з інших мов.

Дослідження запозичень в українську мову з окремих іноземних мов або груп мов має певну історію. Цим в україністиці займалися І. Огієнко, С. Семчинський, Ю. Жлуктенко, Т. Линник, А. Грищенко, Б. Ажнюк та інші. Певних питань

запозичення деякі науковці торкалися під час дослідження окремих періодів розвитку української мови (В. Акуленко, М. Жовтобрюх, І. Білодід, О. Муромцева, В. Русанівський). Проте інтерес науковців до проблем запозичення не зникає, оскільки в цьому питанні багато аспектів лишилися недостатньо вивченими. Процес запозичення в українську мову англійських лексем уже декілька десятиліть проходить дуже активно.

Як відзначають дослідники (Ю. Жлуктенко, В. Акуленко), процес запозичення може бути зумовлений як мовними, так і позамовними

факторами. До позамовних зараховують чинники соціально-історичного характеру. Саме вони, позамовні фактори, найкращим чином показують певну етапність у запозиченні іншомовних слів українською мовою.

Мета й завдання статті. Щоб краще зрозуміти долю сучасних англomовних запозичень у лексичній системі української мови, варто розглянути, як історично формувалися такі елементи в мові-реципієнті, а також виявити етапи запозичень і їх особливості. Саме такий підхід і є метою дослідження.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

1) визначити етапи проникнення англіцизмів в українську мову, спричинені позалінгвістичними чинниками;

2) з'ясувати, наскільки ті або інші типи інтерференцій в умовах контакту спричинені характером мов, що взаємодіють;

3) визначити, якою є роль загальної соціолінгвістичної ситуації контакту;

4) з'ясувати основні тематичні групи лексичних англіцизмів в українській мові;

5) дослідити особливості процесу запозичення англіцизмів та їхньої адаптації на сучасному етапі.

Предмет та об'єкт дослідження. У статті досліджуються запозичені впродовж XX–XXI століть в українську мову англіцизми. Політичні, соціальні, географічні умови життя українців у цей час змінювалися. Такі зміни ставали причиною змін і в процесі запозичення англomовних лексем. Позамовні чинники впливали на характер мовної інтерференції. Тому численні англіцизми, що виникли в українській мові в досліджуваній період, розглядаються в розвідці з урахуванням позалінгвістичних факторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Англіцизми потрапляють в український лексикон досить пізно порівняно із запозиченнями з інших мов (запозичення з тюркських мов, з німецької, французької тощо). Висування Англії з кінця XIX ст. на роль однієї з держав-лідерів поширило мовний вплив англійської мови загалом, у тому числі й на українську. Уже виданий у 1932 році «Словник чужомовних слів» І. Бойківа, О. Ізюмова фіксує близько 500 англіцизмів (при 23 тисячах загальної кількості слів).

У XX столітті кількість англіцизмів в українській мові почала стрімко збільшуватися. Проте варто зазначити, що українсько-англійські мовні контакти у XX столітті відбувалися в різних соціолінгвістичних умовах.

По-перше, проникнення англійських елементів до української мови за радянських часів мала здебільшого опосередкований характер. Носії української мови не мали можливості прямого

спілкування з носіями англійської мови. Отже, цю взаємодію можна охарактеризувати як дискантну. Англійська мова в ті часи загалом не відзначалася високим рівнем престижності у свідомості пересічного носія української мови.

По-друге, англо-українська взаємодія активізувалася з моменту набуття Україною незалежності в 1991 році. Українсько-англійські контакти в цей період значно активізуються, причини чого мають як локальний, так і глобальний характер. До глобальних причин активізації українсько-англійської взаємодії зараховуємо розвиток інформаційних і комунікаційних технологій, завдяки яким значно більша кількість носіїв української мови отримала доступ до інформації та спілкування англійською мовою. Крім того, глобалізація економіки, яка проявляється в посиленні позицій транснаціональних корпорацій (насамперед американських), призвела до підняття статусу англійської мови. Локальними причинами інтенсифікації взаємодії є безпосередній характер впливу (без мови-посередника), а також невизначена ситуація з правописними нормами. Подібний плюралізм норми не може не розхитувати стійкості мовної системи та її відкритості до іншомовних впливів. З кінця XX століття й дотепер англійська мова дає найбільшу кількість запозичень в українське мовлення. Звичайно, цьому сприяє зростання у світі впливу англomовних Сполучених Штатів Америки, зміни в економічному та політичному житті України, посилення міжнародних контактів. Водночас актуалізувалися деякі запозичені раніше англіцизми, що перебували на периферії лексичного складу української мови. Сучасні словники вже зафіксували певні новітні запозичення з англійської мови, окремі з них ще надходять в українську мову за допомогою засобів масової інформації, які нині відіграють велику роль в інтенсифікації запозичення чужомовних слів, зокрема англіцизмів. До сучасних запозичень з англійської мови можна зарахувати *піар*, *паблік рилейшнз*, *саміт*, *екзит-пол*, *віп-місця*, *імідж*, *кілер*, *бодигард*, *прайм-тайм*, *спічрайтер*, *спонсор*, *сек'юриті*, *римейк*, *блокбастер*, *ексин*, *ріаліті-шоу*.

По-третє, значного впливу англійської мови зазнала мова української діаспори США й Канади. Українсько-англійський мовний контакт, що мав місце в мові діаспори, типологічно відрізняється від двох попередніх, оскільки в цьому випадку панівна в соціумі мова здійснювала вплив на іммігрантську мову в умовах постійного спільного проживання на одній території.

Ці три типологічно відмінні ситуації привели до різних наслідків. Англо-українська взаємодія радянського часу мала обмежений характер. З одного боку, вона була обмежена внаслідок

посередництва російської мови. З іншого боку, взаємодія відбувалася тільки на лексичному рівні. Англійська мова виступала джерелом поповнення низки терміносистем, а саме:

– спортивної термінології (*бокс, волейбол, гандбол, баскетбол, матч, рекорд, тайм, трек, фініш, старт, форвард* тощо);

– назв пристроїв і технологічних процесів (*адаптер, бойлер, бульдозер, буфер, екскаватор, комбайн, конвеєр, міксер, пропелер, сейф, таймер, трактор* тощо);

– суспільно-політичної термінології (*бізнес, блокада, експорт, імпорт, концерн, лідер, рейтинг* тощо);

– назви побутових речей (*мокасини, піжама, гамбургер, джем, кекс, сандвіч* тощо);

– термінів культури (*бестселер, вестерн, детектив, джаз, кросворд, мюзикл, регтайм, рок, рок-н-рол, слайд, супермен, шоу* тощо).

Отже, у цей період ресурси англійської мови використовувалися здебільшого для заповнення деяких семантичних лакун української мови насамперед у тих сферах людської діяльності, які активно розвивалися в англійських країнах. Вплив не мав тотального характеру, він обмежувався суто практичними потребами поповнення лексичного складу. Інтерференція на інших рівнях мови відсутня. Такий різновид взаємодії умовно можна назвати «культурним контактом», тобто перенесення з однієї культури певних предметів або явищ разом із їх позначеннями. Соціум, з мови якого запозичуються певні елементи, територіально може як сусідувати з мовою-реципієнтом, так і бути розташованим далеко від її меж.

Принципово нових рис набуває англо-український контакт останніх десятиріч. Взаємодія не обмежується поповненням окремих терміносистем, хоча цей процес також останнім часом активізувався у зв'язку з потребою швидкого розвитку термінології різних галузей знань, насамперед економіки та техніки. Зауважимо, що англійська мова є основним джерелом формування української комп'ютерної термінології. Англійського походження є такі терміни: *байт, вінчестер, інтерфейс, комп'ютер, принтер, сканер, файл, смартфон*. Деякі із цих слів увійшли до української мови ще в радянський період, але значного поширення в мові вони набули в кінці ХХ – на початку ХХІ століть. Деякі слова (*вінчестер*) існували й раніше, проте з іншим значенням. У комп'ютерній термінології представлені також семантичні запозичення з англійської (наприклад, розширює свою семантику лексема *миша*).

Англіцизми, що увійшли в українську мову в цей період, охоплюють різні семантичні групи.

Якщо класифікувати новітні англіцизми за семантичними групами, то виявляється, що най-

численнішу групу становить лексика з галузі «економіка, банківська справа, фінанси». Ця лексика традиційно активно поповнюється англіцизмами, оскільки стосується наукових напрямів, що сьогодні бурхливо розвиваються. Специфіка цієї лексики полягає в переважанні частково детермінованих економічних, банківських і фінансових назв: *бізнес-хол, бонд, бренд-менеджер, джобер, дилер, дисконт-брокер, дистриб'ютор, крос-курс, маркетинг, мерчандайзинг, офшор, стайлінг, трейдер, фактор-компанія, ф'ючерс* тощо.

Ще одну численну групу становлять запозичення, пов'язані зі сферою культури: *бестселер, блокбастер, бойз-бенд, брейн-ринг, ді-джей, екшен, кастинг, продакшн, реаліті-шоу, ремікс, римейк, саундтрек, свінгер, ток-шоу, трилер, хай-фай, хіт, шоумен*.

У тематичній групі «суспільно-політичне життя» представлені такі, наприклад, запозичення: *агент, бебі-бум, бізнес-вумен, бренд, бренд-менеджер, брокер, гендер, грин-кард, дайджест, демаркетинг, дефолт, дилер, екзит-пол, крос-курс, лізинг, офіс, пройм-рейт, промоушн, саміт, спікер, спонсор, стайлінг, стингер, фандрайзер*.

До науково-технічної сфери належать такі англіцизми: *банер, блог, браузер, десктоп, інтерфейс, клік, лептоп, мікропроцесор, онлайн, сервер, софтвер, спам, файл, хай-тек, еквайзер*.

Численною групою є запозичення з англійської мови, що стосуються повсякденного життя. Проте в межах цієї групи варто виділити окремі напрями:

а) спорт (виокремлюємо відносно велику кількість новітніх спортивних назв, які ще не зафіксовані лексикографічно, хоча увійшли до слововжитку й часто використовуються засобами масової інформації в спортивних програмах, новинах, рекламі): *геймер, джогінг, кікбоксинг, кікер, реслер, сноуборд, софтбол, стритрейсинг, тобоган, шейпінг, пауерліфтинг, аквабайк, сендбордінг, бодібілдинг, маунтинбайк, кайтсерфінг, дайвінг, сноубордінг, індорхокей, банджо-джампінг, рафтинг, скейтбордінг, нетбол, боулінг, скай-дайвінг, армрестлінг, снукер, лазертаг, пейнтбол, тролей, спеклайн, паркур, стритбол, фристайл, шорт-трек, софтбол, керлінг, сквош, вейкбордінг, дартс, роупджампінг, хафпайп*;

б) транспорт: *маунтинбайк, скутер, спідвей, трейлер, байк*;

в) одяг: *свінгер, стрейч, слакси, легінси, топ, найки, снікери, топсайдери, лофери, сліпони, дрес-код*;

г) продукти харчування: *бігмак, джус, тонік, фаст-фуд, фреш, чикен, бренді, лайм, хотдог, поп-корн*.

Тематична група «комп'ютерна техніка й технології» нараховує численні новітні запозичення з англійської мови в українську, що зумовлені

стрімким упровадженням у наше життя новітніх технологій, а також використанням широкими масами мовців комп'ютерної техніки, яка має переважно англomовні найменування: *веб-камера, вінчестер, геймер, інтернет-провайдер, монітор, мультимедіа, ноутбук, інтернет-сервер, принтер, процесор, сайт, спам, трафік, тюнер, флеш, хакер, чат, чипсет, чіп, юзер* тощо.

Більшість англіцизмів є іменниками (як конкретної, так й абстрактної семантики). Проте англіцизми в українській мові активно включаються в словотворчі процеси. Так, від запозичених іменних основ утворюються прикметники суфіксальним способом за допомогою продуктивних в українській мові суфіксів *-н-, -ев-/-ов-, -ивн-, -ськ-* (наприклад, *андеграунд – андеграундний, дисконт – дисконтний, консалтинг – консалтинговий, маркетинг – маркетинговий, лізинг – лізинговий, мас-медіа – мас-медійний, прайс – прайсовий, скринінг – скринінговий, тинейджер – тинейджерський, блокбастер – блокбастерський*). У деяких випадках поява прикметника передуює появі іменника (*гендерний – гендер*). За допомогою продуктивних в українській мові суфіксів *-ува-/-юва-* від запозичених іменників-англіцизмів утворюються дієслова (наприклад, *лобі – лобіювати, сканер – сканувати*).

На лексичному рівні взаємодія з англійською мовою проявляється не лише в запозиченні нових слів. Можемо спостерігати також зміну семантики деяких уже наявних в українській мові лексем. Наприклад, прикметник *депресивний*, який раніше означав хворобливий стан людини, сьогодні вживається зі значенням «поганий, кризовий стан економіки або інших галузей діяльності». Розвиток такого нового значення полегшується завдяки тому, що іменник *депресія* й раніше в українській мові вживався й щодо людини, і щодо економіки. Поштовхом до зміни значення запозиченого раніше слова є те, що англійська багатозначна лексема раніше збігалася з українською в одному зі своїх значень. З метою доведення не поодинокості таких випадків можемо навести кілька прикладів. Так, прикметник *аплікаційний* («який стосується аплікації») сьогодні в словосполученні *аплікаційна форма* набуває значення «заявка, анкета». Іменник *інсталяція*, який використовувався зі значенням «монтажні роботи», набуває абсолютно нового значення – «різновид предметного мистецтва». Часто зміна семантики відбувається на рівні словосполучень зв'язаного характеру, які мають термінологічне значення: *аплікаційна форма, зелений туризм, зв'язки з громадськістю, реальне телебачення, технологічний парк, цифровий розподіл*. Під впливом англійської мови виникають семантичні кальки типових етикетних формул (*гарних вихідних, гарного дня, залишайтеся з нами, побачимося наступного дня* тощо).

Взаємодія української та англійської мов не обмежується лише лексичним рівнем. У галузі словотвору можна спостерігати тенденцію до оформлення атрибутивного словосполучення як композиту з першим незмінним елементом (*бізнес-форум, медіа-холдинг, інтернет-видання, арт-об'єкт* тощо). Характер співвідношень між складниками цих утворень може бути різним. Не викликає заперечень, що інтенсифікація вживання цих композитів, які загалом представлені в системі української мови (пор. *мюзик-хол, джаз-бенд*), відбувається в результаті активізації англо-української мовної взаємодії.

Ще однією характерною рисою взаємодії української мови з англійською сучасного періоду є невнормованість фонемного та графемного складу нових запозичень (*перформанс/перформенс, меседж/месидж, мас-медіа/масмедійний*). Негативну роль у цьому відіграє наявність регуляторних механізмів, оскільки в пересічного мовця розмивається саме поняття норми, що, у свою чергу, відкриває дорогу до інтенсифікації процесу запозичення.

Англо-український мовний контакт, який відбувався протягом ХХ століття в середовищі української еміграції США й Канади, мав принципово інший характер. Причиною цього є те, що в цьому разі йдеться не про міжсоціумну взаємодію, а взаємодію в межах одного соціуму. Її головна відмінність полягає в наявності інтерференції на всіх мовних рівнях, а не в основному на лексичному, що мало місце в умовах материкової України. Звичайно, лексична інтерференція й при цьому типі взаємодії залишається провідною, однак змінюється її характер. При дистантній взаємодії мова запозичує, як правило, позначення нових реалій (як матеріальної, так і духовної культури). Натомість у випадку контактної взаємодії (іммігрантської), крім назв нових реалій, відсутніх у місці попереднього проживання (*алдермент, грент, менаджер*), з англійської можуть переноситися лексеми, які витісняють питомі (*майна* замість «шахта», *тикет* замість «квиток»). Проте переважання субстантивних запозичень над іншими частинами мови простежується й при цьому виді контакту.

Отже, домінування іменників серед запозичених слів можна вважати універсальною рисою будь-якої міжмовної взаємодії (принаймні для мови з розвинутою системою флексій). В основі цієї закономірності лежать чинники як структурного, так і семантичного характеру. Морфологічна структура іменника в українській мові (як і в інших слов'янських) дає змогу перенесення іншомовних слів без додаткової дериваційної адаптації, яка, безумовно, виступає як стримувальний фактор при перенесенні слів інших частин мови. Водночас варто зазначити й ще одну важливу при-

чину запозичення саме іменників: для виконання номінативних функцій мові часто бракує власних найменувань на позначення нових реалій; а одним зі шляхів зняття цієї проблеми є звернення до іншомовних ресурсів. Якого саме вигляду набере цей процес, тобто, буде переважати пряме лексичне запозичення чи інші види впливу (запозичення семантики, калькування), залежить не від мови, а від соціолінгвістичних умов контакту – від тенденцій у мовній спільноті до виокремлення або до уніфікації.

У всіх трьох розглянутих випадках переважають прямі лексичні запозичення, що є свідченням відсутності сильних пуристичних тенденцій в українській мовній спільноті. Варто зазначити, що водночас у мові української еміграції все ж таки простежується настанова на збереження етнічної мови, яка, проте, не є настільки вираженою, щоб витворювати атмосферу неприйняття всього чужого.

Висновки й перспективи подальших розробок. Отже, характер мовного контакту, крім структурних розбіжностей між мовами, визначається двома головними екстралінгвістичними чинниками:

– розташування мовних спільнот, що взаємодіють (дистантне або контактне);

– соціолінгвістичними умовами перебігу контакту (ідеологічні настанови спільноти, розвиток суспільних інститутів).

Процес запозичення англійської лексики сьогодні є досить інтенсивним. Так в українську мову потрапляють не тільки необхідні слова, які означають нові реалії, а й слова, які вже мають

власні національні відповідники й тому є зайвими (наприклад, *мас-медіа* та *засоби масової інформації*). Саме тому варто визначитися, які англіцизми збагачують українську мову, а які – засмічують. Ось чому ця проблема потребує подальшого наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ ст. Київ, 2003. 388 с.
2. Акуленко В.В. Українська мова в європейському контексті (проблеми розвитку мовленнєвої комунікації). *Мовознавство*. 2001. № 2. С. 91–97.
3. Дьолог О.С. Англійські запозичення в сучасній українській економічній термінології. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2019. Випуск 8. Том 1. С. 12–17.

REFERENCES

1. Styshov, O. A. (2003) Ukrainian vocabulary of the late XX century [Ukrainska lexyka kintsya XX st.]. Kyiv: Kyiv National Linguistic University.
2. Akulenko, V.V. (2001) Ukrainian language in the European context (problems of speech communication development) [Ukrainska mova v evropeiskomu kontexti (problema rozvytku movlennєvoi komunikatsii)]. *Movoznavstvo*, 2, P. 91–97.
3. Doloh O. S. (2019) English borrowings in modern Ukrainian economic terminology [Anhlo-movni zapozychennya v suchasniy ukrainskiy ekonomichniy terminolohii]. *Zakarpatski filolohichni studii*, 8 (Vol.1), P. 12–17.